

М. В. Савіна

В. В. Слюсар

М. О. Антонович

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ САМОРЕГУЛЯЦІЇ В ОСІБ ІЗ АЛКОГОЛЬНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ

М. В. Савіна¹, В. В. Слюсар^{1,2}, М. О. Антонович¹

¹Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

²КЗОЗ «Харківська обласна клінічна наркологічна лікарня»

Анотація. Проведено дослідження психологічних чинників саморегуляції в осіб з алкогольною залежністю шляхом вивчення її структурних складових, таких як емоційна, вольова та стильова саморегуляція з позиції концепції гендеру. Наведено емпіричні дані щодо функціонування соціогенного та біогенного рівнів у чоловіків та жінок, видозміни складових саморегуляції за рахунок формування різних гендерних типів статево-рольової ідентичності. Виявлено, що невідповідність статі гендерному типу в осіб з алкогольною залежністю може викликати гендерний конфлікт, невдоволеність та сприяти подальшій алкоголізації як у чоловіків, так і у жінок.

Ключові слова: алкогольна залежність, саморегуляція особистості, вольова саморегуляція, стильова саморегуляція, емоційна саморегуляція, гендер, статево-рольова ідентичність.

Вступ

Алкогольна патологія у структурі інших форм залежності від психоактивних речовин залишається домінуючою. За даними офіційної статистики, кількість пацієнтів, які перебувають на медичному обслуговуванні в наркологічних диспансерах України, досягає 1 млн осіб. Епідемічний характер і популяційна масштабність алкоголізації населення, вітальний характер патологічної пристрасті, розмах медико-біологічних і соціально-економічних наслідків дають підставу відносити алкогольну залежність до розряду соціальної патології, що являє собою реальну загрозу здоров'ю нації та сприяє явищу депопуляції, а також геноциду молодого покоління.

В останні десятиліття у зв'язку зі збільшенням кількості захворювань алкогольною залежністю, серед дослідників знову зріс інтерес до питання алкогольної залежності, особливо у жінок. За даними різних авторів, співвідношення жіночої і чоловічої алкогольної залежності становить від 1:5 до 1:1. Клінічна картина алкогольної залежності змінюється. Деякі автори говорять про патоморфоз алкогольної залежності у жінок [1, 2].

Зростання алкогольної залежності у жінок пов'язане зі стійкими алкогольними традиціями, соціально-культурними особливостями, кліматичними умовами і становить загрозу, в першу чергу, демографічній ситуації в Україні [3].

У дослідженнях також підкреслюється значимість вивчення особистості жінок, які страждають на алкогольну залежність [2, 4, 5]. Не менш важливим, на наш погляд, є вивчення саморегуляції в осіб з алкогольною за-

лежністю. Проблема саморегуляції є однією з центральних у психології. Її дослідження відкриває нові можливості для розуміння і пояснення загальних закономірностей будови та реалізації людиною своєї довільної активності, продуктивного прийняття рішень у своєму житті [6]. Саморегуляція особистості з алкогольною залежністю розглядається як система необхідних для регуляції діяльності структурно-функціональних змістовних психологічних характеристик, які вони мають, та залежить від гендерних стереотипів, що часто діють як соціальні норми.

Особливо важливим, на нашу думку, є вивчення психологічних чинників саморегуляції як факторів формування алкогольної залежності окремо у представників як чоловічої, так і жіночої статі з метою виділення домінуючих складових саморегуляції.

Ці обставини істотно актуалізують необхідність наукового та практичного пізнання психологічних феноменів, пов'язаних з проблемою саморегуляції, та підтверджують необхідність вивчення психологічних чинників саморегуляції в осіб з алкогольною залежністю з позицій гендерного підходу.

Мета дослідження

Вивчення гендерних особливостей психологічних чинників саморегуляції в осіб із алкогольною залежністю.

Матеріали та методи дослідження

Для вирішення поставлених задач було проведено вивчення психологічної саморегуляції у 22-х хворих чоловічої статі та 21-ої хворої жіночої статі з синдромом алкогольної залежності віком від 32 до 48 років (середній вік – 38,60+2,35 рік). Хворі перебували на стаціонарному лікуванні в наркологічному

відділенні КЗОЗ «Харківської обласної клінічної наркологічної лікарні» з діагнозом «синдром алкогольної залежності».

Для реалізації мети нами були використані такі методи: структурна статево-рольова шкала (О.С.Кочарян, Є.В.Фролова), психосексуальна пропорція (векторний мажор-мінорний метод); дослідження емоційної саморегуляції проводилось за допомогою методики «Диференційні шкали емоцій за К.Ізардом»; дослідження стильової саморегуляції проводилось за допомогою опитувальника «Стиль саморегуляції поведінки» за В.І.Моросановою; дослідження вольової саморегуляції проводилось за допомогою тесту-опитувальника А.В.Звєрькова і Є.В.Ейдман «Дослідження вольової саморегуляції» та статистичні методи обробки даних: U-критерій Манна-Уїтні, коефіцієнт рангової кореляції Кендалла.

В осіб з алкогольною залежністю чоловічої та жіночої статі спостерігаються достовірні відмінності у співвідношенні складових саморегуляції.

Результати дослідження та їх обговорення
Результати дослідження чинників саморегуляції в обстежуваних групах представлені в **табл.1**.

Графічно порівняльна характеристика чинників саморегуляції залежних від алкоголю жіночої та чоловічої статі представлена на **рис. 1**.

В осіб з алкогольною залежністю жіночої статі переважає емоційна саморегуляція відносно вольової та стильової, що підтверджується достовірністю фактору емоційної саморегуляції. Так, прояви емоційної саморегуляції (відраза, горе, гнів, подив ($p < 0,05$), радість та інтерес) більш виразні у жінок з алкогольною залежністю порівняно з чоловічою статтю. У чоловіків з алкогольною залежністю фактори вольової та стильової саморегуляції більш високі відносно факторів емоційної саморегуляції. У той час, як прояви вольової та стильової саморегуляції у хворих чоловічої статі знаходяться на більш високому рівні. Найбільша різниця

Таблиця 1

Психологічні чинники саморегуляції у хворих з алкогольною залежністю

Показник	Хворі з алкогольною залежністю жіночої статі	Хворі з алкогольною залежністю чоловічої статі
	Середній ранг	Середній ранг
Планування	20,29	23,64
Моделювання	19,38	24,50
Програмування	21,21	22,75
Оцінювання результатів	20,81	23,14
Гнучкість	19,60	24,30
Загальний рівень саморегуляції	19,71	24,18
Самостійність	21,05	22,91
Інтерес	24,55	19,57
Радість	23,62	20,45
Подив	26,64*	17,57
Горе	24,10	20,00
Гнів	24,50	19,61
Відраза	23,36	20,70
Презирство	22,33	21,68
Страх	21,68	22,14
Сором	21,55	22,43
Вина	21,43	22,55
Загальна шкала	20,93	23,02
Наполегливість	21,60	22,39
Самоконтроль	19,67	24,23

Примітка:

*- $p < 0,05$

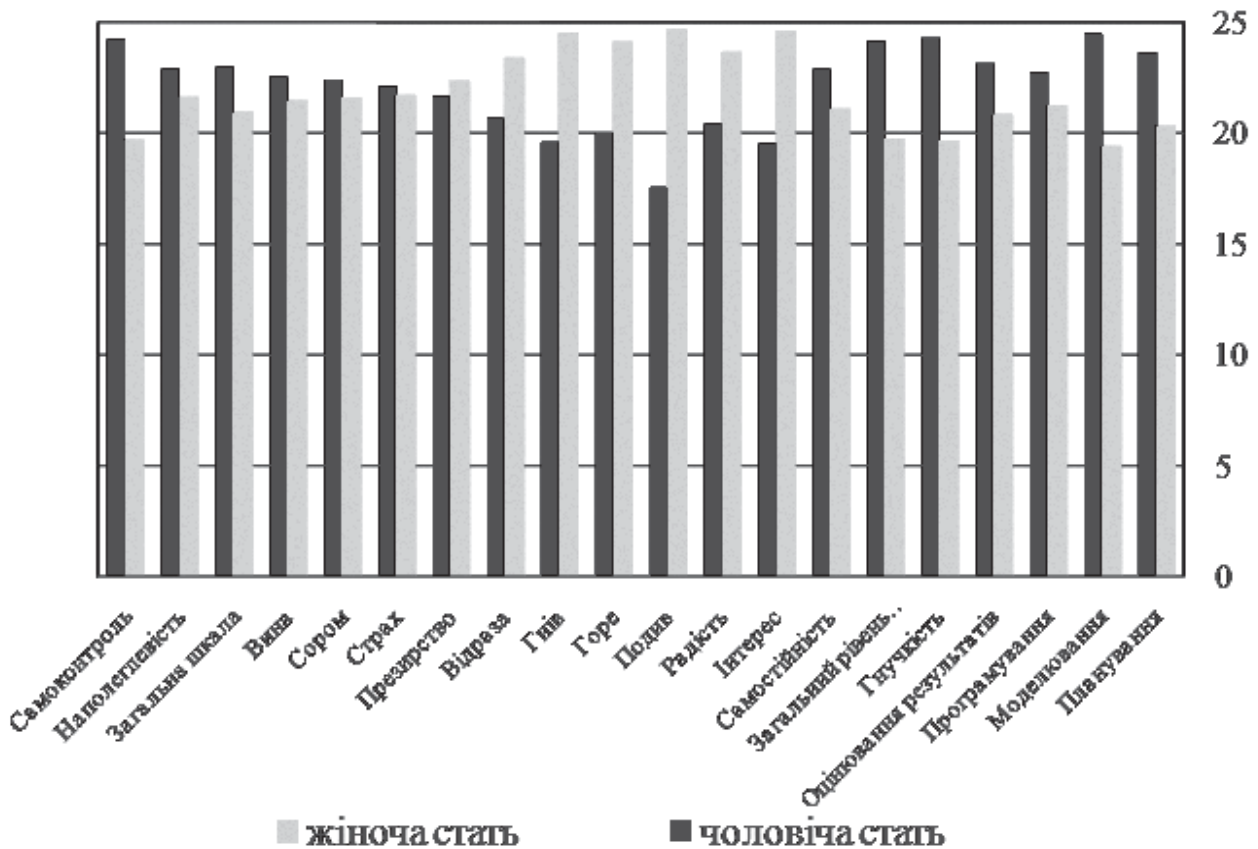

Рис. 1. Порівняльна характеристика саморегуляції у досліджуваних хворих

в показниках вольової саморегуляції спостерігається у значенні самоконтролю, а у стилевій саморегуляції – це показники загального рівня саморегуляції, гнучкості, моделювання та планування.

Вивчення психологічної саморегуляції в осіб з алкогольною залежністю з позицій гендеру у нашому дослідженні проводилося з точки зору концепції множинності статі О.С.Кочаряна [7]. Стать і гендер можуть збігатися, а можуть бути і повністю протилежними. Можна зустріти жіночних чоловіків і жінок, що поведуться як чоловіки. На нашу думку, даними численних наукових досліджень, клінічних спостережень можна підтвердити, що у формуванні гендеру беруть

участь і пов'язані зі статтю фактори біологічної модальності. Таким чином, для повного розуміння гендерних особливостей психологічних чинників саморегуляції ми досліджували соціогенний рівень статево-рольових структур та оцінювали біогенні аспекти маскулінності та фемінінності [8].

Для виявлення гендерних особливостей психологічних чинників саморегуляції на соціогенному рівні в осіб з алкогольною залежністю нами був проведений аналіз показників саморегуляції за допомогою коефіцієнту рангової кореляції Кендалла, значимі результати з яких представлені в табл. 2.

Аналізуючи отримані дані, ми помітили, що під впливом алкогольної залежності у жінок

Таблиця 2

Гендерно зв'язані чинники саморегуляції на соціогенному рівні

Соціогенний рівень	Хворі з алкогольною залежністю жіночої статі					Хворі з алкогольною залежністю чоловічої статі		
	Маскулінність		Фемінінність			Маскулінність		Фемінінність
	Інтерес	Подив	Моделювання	Горе	Сором	Загальна шкала саморегуляції	Наполегливість	Радість
	0,465**	0,354*	-0,427**	0,456**	0,394*	0,330*	0,349*	0,362*

Примітки:

*– $p < 0,05$;** – $p < 0,01$

та чоловіків формуються відмінні кореляційні залежності. У жінок з алкогольною залежністю, незалежно від типу, значущими факторами є складові емоційної саморегуляції, а саме – показники інтересу, подиву, горя та сорому. У маскулінних жінок значущим показником виявився показник подиву, що свідчить про те, що високий рівень та значимість цієї складової для жінок пояснюється маскуліним рівнем статево-рольової ідентичності. У фемінних жінок спостерігається наявність значимого негативного показника моделювання, який свідчить про відсутність сформованої здатності виділяти значущі умови для досягнення цілей як в поточній ситуації, так і в перспективному майбутньому, що проявляється у відповідності програм дій планам діяльності, до відповідно одержуваних результатів щодо прийнятих цілей.

У маскулінних чоловіків домінуючою є складова вольової саморегуляції, а саме – шкала загальної саморегуляції, що свідчить про високий рівень самостійності, гнучкості та спроможності адекватно реагувати на зміну умов, висування і досягнення мети значною мірою. Для фемінних чоловіків значущими є фактори вольової та емоційної саморегуляції, а саме – показники наполегливості та радості. Ця тенденція могла сформуватися через компенсаторне явище за рахунок окремих механізмів вольової та емоційної саморегуляції.

Для виявлення гендерних особливостей на біогенному рівні психологічних чинників саморегуляції в осіб з алкогольною залежністю нами був проведений аналіз показників саморегуляції за допомогою коефіцієнту рангової кореляції Кендалла, значимі результати з яких представлені в **табл. 3**.

На біогенному рівні функціонування статистично значущими виявились тільки зворотно пропорційні показники стильової та вольової саморегуляції, а саме – патерни програмування та гнучкості.

Результати показників за цією шкалою говорять про сформованість потреби продумувати способи своїх дій і поведінки для досягнення намічених цілей, про деталізованість та розгорненість програм, що самостійно розробляються. Вони гнучко змінюються в нових обставинах і стійкі в ситуації перешкод. При невідповідності отриманих результатів цілям проводиться корекція програми дій до отримання прийняттого результату. Тобто такі результати сформувалися саме через їх залежність, котра вимагає від них продуманого детального плану і чіткої самостійності в діях.

Вивчення гендерних особливостей психологічних чинників саморегуляції на біогенному рівні у чоловіків з алкогольною залежністю в нашому дослідженні показує відсутність зв'язку між ними. Таким чином, біогенний рівень не впливає на формування патернів саморегуляції у чоловіків з алкогольною залежністю.

Вивчення гендерних особливостей психологічних чинників саморегуляції в осіб з алкогольною залежністю дало можливість сформулювати певні висновки.

Висновки

В осіб чоловічої та жіночої статі, кожна з яких несе на собі різний ступінь гендерної ідентичності, як на соціогенному, так і на біогенному рівнях, існують істотні відмінності патернів саморегуляції.

У чоловіків, залежних від алкоголю, основним патерном є вольова саморегуляція, спрямована не на вирішення потребо-мотиваційного конфлікту, а на трансформацію його суб'єктивних та об'єктивних проявів, формується лише за рахунок соціогенного рівня статево-рольової ідентичності. Біогенний рівень не впливає на формування патернів саморегуляції.

У жінок з алкогольною залежністю з різними типами гендерної ідентичності домінуючою є емоційна саморегуляція, підсвідомо

Таблиця 3

Гендерно зв'язані чинники саморегуляції на біогенному рівні

Біогенний рівень	Хворі з алкогольною залежністю жіночої статі				Хворі з алкогольною залежністю чоловічої статі	
	S-Dur		S-Moll		S-Dur	S-Moll
	Програмування	Гнучкість	Програмування	Гнучкість	-	-
	-0,560**	0,422*	0,560**	-0,422*	-	-

Примітки:

* – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$

спрямована на те, щоб захистити свідомість від неприємних, травмуючих переживань, пов'язаних з внутрішніми і зовнішніми конфліктами. На соціогенному та біогенному рівнях статево-рольової ідентичності у жінок, залежних від алкоголю, складові саморегуляції змінюються: на соціогенному рівні домінуючою є емоційна саморегуляція, а на біогенному – стильова, що, можливо, фор-

мується через залежність від алкоголю та вимагає від залежних продуманого детального плану і чіткої самостійності в діях.

Невідповідність статі гендерному типу в осіб з алкогольною залежністю може викликати гендерний конфлікт, невдоволеність та сприяти подальшій алкоголізації як у чоловіків, так і у жінок.

Література

1. Kirpichenko A. A. Alkogol'naya zavisimost' u zhenshchin s razlichnymi formami sotsial'nogo funktsionirovaniya. Avtoref. dis. dokt. med. nauk [Alcoholic dependence at women with various forms of social functioning. Doctormedicalsci. Autoabstractdiss.]. Moskva, 2008, p. 30. (In Russ.)
2. Lektsiiponarkologii (podred. H. H. Ivantsa) [Lectures on Addictions (ed. N. N. Ivanets)]. Moscow, Nolidzh Publ., 2000, 448 p. (In Russ.)
3. NovayaEvropeyskayapolitikazdravookhraneniya «Zdorov'e-2020» [The new European health policy «Health 2020»]. Vsemirnaya organizatsiya zdavookhraneniya. Evropeyskoe regional'noe byuro [World Health Organization. Regional Office for Europe], Copenhagen, 2011, 129 p. (In Russ.)
4. Guzikov B. M., Meyroyan A. A. Alkogolizm u zhenshchin [Alcoholism among women], Moscow, Meditsina Publ., 1988, 288 p. (In Russ.)
5. Shaydukova L. K. Osobennosti avtokhtonno-

dominiruyushchego tipa zhenskogo alkogolizma [Features auto chthonous-dominant type of woman alcoholism]. Sotsial'nayai klinicheskaya psikhatriya, 1997, no. 1, pp. 45-50. (In Russ.)

6. Morosanova V. I. Razvitiye teorii, osoznannoy samoregulyatsii: differentsial'nyy podkhod [The development of the theory of self-consciousness: differential approach]. Voprosy psikhologii, 2011, no. 3, p. 132. (In Russ.)

7. Kocharyan A. S. Lichnost' ipolovayarol' [Personality and gender role]. Kharkov, Osnova Publ., 1996, 127 p., pp. 117-123. (In Russ.)

8. Kocharyan A. S., Frolova E. V. Osobennosti polorole voystrukturnoy lichnosti zhenshchinsotnosheniya mizh lichnostnoy zavisimosti [Features gender role personality structure of women with interpersonal relationships based]. Naukovi studii' iz social'noi' ta politychnoi' psikhologii'. Zbirnyk statej, Kiev, 2007, issue 16(19), pp. 221-229. (In Russ.)

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ САМОРЕГУЛЯЦИИ У ЛИЦ С АЛКОГОЛЬНОЙ ЗАВИСИМОСТЬЮ

М. В. Савина¹, В. В. Слюсарь^{1,2}, М. А. Антонович¹

¹Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

²КУОЗ «Харьковская областная клиническая наркологическая больница»

Аннотация. Проведено исследование психологических факторов саморегуляции у лиц с алкогольной зависимостью путем изучения ее структурных составляющих – таких, как эмоциональная, волевая и стилевая саморегуляция – с позиции концепции гендера. Приведены эмпирические данные функционирования социогенного и биогенного уровней у мужчин и женщин, видоизменения составляющих саморегуляции за счет формирования различных гендерных типов полоролевой идентичности. Выявлено, что несоответствие пола гендерному типу у лиц с алкогольной зависимостью может вызвать гендерный конфликт, недовольство и способствовать дальнейшей алкоголизации как у мужчин, так и у женщин.

Ключевые слова: алкогольная зависимость, саморегуляция личности, волевая саморегуляция, стилевая саморегуляция, эмоциональная саморегуляция, гендер, полоролевая идентичность.

GENDER FEATURES OF SELF-REGULATION PSYCHOLOGICAL FACTORS IN PERSONS WITH ALCOHOL DEPENDENCE

M. V. Savina¹, V. V. Slyusar^{1,2}, M. A. Antonovich¹

¹V. N. Karazin Kharkiv National University

²Kharkiv Regional Clinical Hospital Drug

Summary. We have study the psychological factors of self-regulation in alcohol addicted by the study of its structural components, such as emotional, strong-willed and self-regulation of the styleduetothetheconceptofgender. Empiric information is resulted concerning functioning of biogenic and sociogenic levels at men and women, and variations samoregulyatsii components, due to the formation of different types of gender sex-role identity and modifying components of self-regulation, due to the formation of different types of gender sex-role identity. It was found that the discrepancy of sex gender type in alcohol-dependent persons can cause gender conflict, dissatisfaction, and alcohol abuse contribute to further both men and women.

Key words: alcohol addiction, self-regulation of personality, strong-willed self-regulation, self-regulation stylistic, emotional self-regulation, gender, sex-role identity.